

KÖZLEMÉNYEK

MARIA FORTUSZ

EGY A SZÁZEZERBŐL

Amikor Ukrajnában, Herszonban, a szülővárosomban jártam, meglátogattam a helyi Forradalmi Történeti Múzeumot és megismerkedtem az igazgató helyettesével — Virlics Augustt Ernesztovics elvtárssal. Az igazgatóhelyettes neve idegen származásra utalt és ez felkeltette érdeklődésemet. Augustt Ernesztovics magyar internacionalista fia volt; apja részt vett a polgárháborúban és a Nagy Honvédő Háborúban. Ennek az embernek igen érdekesen, mégis tragikusan alakult a sorsa.

A következőket tudtam meg Virlics Ernőről. 1895. július 27-én Munkácson, vasutas családban született. Apja nemsokára, munkalehetőséget keresve, az Osztrák—Magyar Monarchia belső területeire költözött és Budapesten dolgozott pályaudvaron, majd Székesfehérvárra került. Itt érte a sokgyermekes családot az első imperialista világháború. Bármennyire is inséges volt Virlics István élete, hiszen alig tudta megkeresni a kenyérre valót, mégis, fillérenként gyűjtötte össze a pénzt, hogy idősebb fiát, Ernőt, iskoláztathassa. Ernőnek 1915-ben sikerült elvégeznie a mezőgazdasági szakiskolát. Alig tudott azonban néhány hónapot dolgozni az iskola befejezése után, amikor behívták katonának és kiküldték a frontra.

A fiatalember — aki megszerette a gazdálkodást és arról álmódzott, hogy munkája során növeli a föld termőképességét, gazdag termést takarít be, kerteket és szőlőket ültet, fejleszti a mezőgazdaságot — a fronton meglátta, mennyire pusztítja a háború a földet és a természetet, hogyan rabolja el ezer és ezer fiatal életét és egészségét. Még nem tudatosan, de napról napra erősödött benne a tiltakozás az értelmetlen imperialista megszárlás szörnyűségeivel szemben. Sebesüléséből felgyógyulva Virlics Ernő, az osztrák—magyar hadsereg katonája, elhatározta — hogy mint sok más társa —, megszökik a frontról. A szökési tervből nem lett semmi, az egyik csata után majdnem a teljes százada orosz hadifogságba került.

Hosszú és szenvedéssel teli út kezdődött, egyik gyűjtőállomástól a másikig, egyik hadifogolytáborból a másikba. Két hosszú éven át, 1915-től 1917-ig járta a táborokat Virlics Ernő, dolgozott Baskíriában, Ufa mellett, majd az izsori gyárban stb. A hadifoglyok helyzete a cári Oroszországban igen nehéz volt: éheztek, 12—14 órás nehéz munkát végeztek, szalmán aludtak, a barakkokban levő irtózatosságot a pusztító járványok melegágya lett.

Az egyszerű orosz emberek — különösen azok a munkások, akikkel együtt Virlics dolgozott — együttéreztek a foglyokkal, segítettek, ki mivel tudott, megosztották velük amúgy sem bőséges háborús fejadagjukat.

Beköszöntött 1917 februárja. Körös-körül mély hó, erős fagyok, az öltözet pedig csupa rongy, amilyenben messzire nem juthat az ember. Az egyik faluban Virlics egy jómódú gazdához került. A gazda, miután megtudta, hogy a magyar fogoly mezőgazdasági szakiskolát végzett, szívesen fogadta fel béresnek.

Nemsokára kitört a forradalom, híre eljutott ebbe a kis faluba is. A cári uralomnak véget vetettek. A katonamundérba bújtatott béresek, földnélküli szegényparasztok és a munkások arról álmodoztak, hogy hazatérnek a front-ról, kiveszik jussukat a földesúri földbirtokokból, vagy munkát kapnak a gyárakban; lerázzák magukról a tőkések és földbirtokosok évszázados igáját. A birtokos osztályok azonban ragaszkodtak javaikhoz és privilégiumaikhoz, szorgalmazták az imperialista háborúnak a végső győzelemig történő folytatását.

Ekkor dördült el az Auróra lövése. Győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Szovjetkormány alakult Vlagyimir Iljics Lenin vezetésével. A szovjetek első dekrétumai a békéről és a földről szóltak. Az egykori frontharcosok megindultak hazafelé, a gyárakba és üzemekbe, falura, a földekre.

A szocialista forradalom vihara végigsöpört az országon. A földbirtokosok és tőkések a külföldi imperialisták segítségével megalakították a fehérgárdista hadosztályokat és tiszti ezredeket, szervezték a belső és külső ellenforradalmat, fegyveresen szálltak szembe a szovjethatalommal és kísérelték meg elnyomni a proletárforradalmat, ismét bevezetni az országban a régi rendet.

A nemzetközi tőke, a fehér tábornokok és az ellenforradalmi erők támadásának visszaverésére megalakultak a Vörös Gárda osztagai, a partizán-csoportok, amelyek orosz munkásokból és parasztokból, szegényparasztokból és béresekből, leszerelt katonákból és volt hadifoglyokból álltak. Az Uralban harcoló egyik partizánosztagba 1917 októberében önkéntesen jelentkezett Virlics Ernő, volt magyar hadifogoly is.

Az osztag állományában Virlics 1918 elejéig harcolt a fehérek ellen, majd sok más volt magyar hadifogollyal együtt az 1. önálló nemzetközi lovasosztály állományába került.

Ha betekintünk abba a pártnyilvántartási lapba, amelyet Virlics Ernő 1936. július 1-én saját kezűleg töltött ki, a következőket olvashatjuk:

„1. Virlics Ernő, született 1895 júliusában

6. Anyanyelve — magyar.

7. Hivatalnok...

9. Az ÖK/b/P soraiba történt belépésének időpontja:

a) tagjelölt — 1926-tól az Ukrán Szovjet Szövetségi Köztársaság dnyepetrovszki bizottságánál

b) az ÖK/b/P tagja — 1930 májusától, az észak-kaukázusi terület armaviri körzeti bizottságánál...

12. Foglalkozása munkába lépésétől kezdve:

Mettől, meddig (év, hónap)	A munkahely megnevezése	Munkakör vagy állás, milyen vállalatnál, intézménynél
1914. XI-től	osztrák—magyar	11. gyalogezred,
1915. V-ig	hadsereg	sorkatona
1915. V-től		hadifogolytábor,
1918. III-ig	Oroszország, Ural	hadifogoly

Itt fekszik előttem egy igazolás, amelyet az események után 50 évvel állítottak ki — az 1. nemzetközi lovascsoport 1. osztálya parancsnokának, Tölgyesi Mátyásnak visszaemlékezése.¹ A következőket írja: „...Igazolom és bizonyítom, hogy Virlics Ernő, volt magyar hadifogoly, aki 1895-ben született Munkácson, 1918-ban Menzelinszk városban (ufai kormányzóság) az általam szervezett nemzetközi lovasosztagba önként jelentkezett, hogy harcoljon Szovjetország ellenségei ellen. Bátor és fegyelmezett magatartásáért hamarosan szakaszparancsnok lett. Részt vett a Szarapul és Menzelinszk városok elfoglalásáért vívott nehéz harcokban, majd az Izsevszk és Votkinszk gyárvárosokért folytatott küzdelmekben. E harcok alkalmával az ellenforradalmárok fogságába esett, ahonnan mintegy két hónap múlva sikerült megszöknie és újra részt vett a nemzetközi lovasosztag harcaiban. A harcban leleményességével és bátor magatartásával tűnt ki. Kiváló szervezőképességével az egész lovasosztag ellátását intézte. Virlics Ernőt, mint az októberi forradalom önkéntes fegyveres internacionalista védelmezőjét, az ezzel kapcsolatos megtiszteltetésre és anyagi támogatásra érdemesnek tartom. Bp. 1968. 02. 05.” Aláírás: Tölgyesi Gyuricza Mátyás.²

Az osztály állományában Virlics Ernő az egyik osztag parancsnokaként harcolt 1918 végéig. Ekkor a nemzetközi lovasosztályt átdobták Nyizsnyij Novgorodba (ma Gorkij), ahol a volt magyar hadifoglyok egy másik osztaga ténykedett. Később mindkét osztagot Ukrajnába, Kijevbe irányították, ahol feltöltésre és összevonásra kerültek és a Kijevi Katonai Körzet 1. Önálló Nemzetközi Lovasosztálya elnevezést kapták, majd részt vettek az intervenció csapatok, a fehér és más bandák ellen vívott harcokban, egészen 1919 szeptember végéig.³

Ebben az időben Ukrajna a polgárháború legnehezebb időszakát élte át: a fiatal Vörös Hadsereg egyidejűleg harcolt az imperialista intervenció csapatok, a belső és külső ellenforradalmi erők, a fehérgárdisták, az egész köztársaságban ténykedő burzsoá nacionalisták, a különböző „atamánok” és „bátykák” vezetése alatt álló bandák ellen.

1967-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepekre, Moszkvába érkezett a Magyar Népköztársaság volt mongóliai nagykövete és a Vörös Hadsereg nemzetközi egységeinek volt internacionalista harcosa, Garasin Rudolf elvtárs. Találkozott Virlics

¹ A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltárában (a továbbiakban — SZHKÁL) levő, 1919 júliusából származó bizonylat szerint a Kijevi Katonai Körzethez került 1. Önálló Nemzetközi Lovasosztály 1918. augusztusában alakult meg. A lovasosztály 1. százada 117 főből, cseh, magyar, német és orosz nemzetiségű katonákból állt. Parancsnoka Tölgyesi Gyuricza Mátyás volt. 14 978. fond. 1. leltár. 1. őrz. egys. 1. lap.

² Tölgyesi Gyuricza Mátyás 1974-ben hunyt el Budapesten. — A szerk.

³ Garasin Rudolf: Vörös huszárok. Moszkva, 1970. 37. o., oroszul. Magyar nyelven: Vörössapós lovasok. Budapest, 1967. 44—52. o., valamint SZHKÁL 14 978. fond 1. leltár. 1. lap.

Ernő fiaival. Az 1. nemzetközi lovasezred volt törzsfőnöke (adjutása), Garasin Rudolf, a következőket mesélte volt harcostársa fiainak:

„...Emlékszem Virlics Ernőre, még 1919-ből. Gondolkodó ember volt. Gyakran álmódzott hazája, Magyarország jövőjéről, a szabad életről, tőkés-ek és földbirtokosok nélkül. Kellemes volt elbeszélgetni és vitatkozni vele, mindig keresett, kutatót valamit. Természetesen némelyik elképzelése mai szemmel nézve naívnak tűnt. De éreztem benne, hogy igyekszik a tudás felé. Szerette a könyveket, már akkoriban is majdnem teljesen folyékonyan beszélt oroszul. A pihenők rövid óráiban újsággal vagy könyvvel a kezében üldögélt és olvasott a körülötte levő harcosoknak.”

Később, Virlics Ernő hozzátartozóinak kérésére, Garasin elvtárs hivatalos igazolást küldött, amelyben a következőket írta: „Igazolom, hogy 1919-ben Ukrajnában Virlics Ernő (1895. Munkács) volt magyar hadifogoly, mint önkéntes szolgált a Vörös Hadsereg internacionalista lovasezredében és részt vett a Kijev, Faszto, Bjelaja Cerkov és Umány körüli harcokban az ukrán nacionalisták és a külföldi intervenciók ellen. A lovasezred első osztályának gazdasági munkáját kifogástalanul végezte. Virlics Ernő, mint magyar internacionalista, a polgárháború alatt becsülettel védte meg az Októberi Forradalom vívmányait. 1968. február 5.” Aláírás: Garasin Rudolf.⁴

Nem érdekeltel, miként emlékezett meg Virlics a Vörös Hadseregben eltöltött szolgálatáról

1918. IX-től 1919. V-ig	Vörös Hadsereg	A 2. (ukrán szovjet — a szerk.) hadsereg 1. poltavai ezrede
1919. V-től 1920. VII-ig	Vörös Hadsereg	88. internacionalista lovasezred, pénztáros és az ezredparancsnok adjutánsa ⁵
1920. VII-től	Vörös Hadsereg	Harkovban a katonai kórházban sebesült és tifuszos

A Szovjet Hadsereg Központi Állami Levéltárának adatai között az alábbi adatok szerepelnek Virlics Ernőnek a Vörös Hadsereg soraiban eltöltött szolgálati idejére vonatkozólag:

„Az 1919. május 20-án kelt bizonylatban az 1. önálló nemzetközi lovasosztály törzse beosztottainak illetménykiegészítésével kapcsolatban az 1919. május 1-ig terjedő időszakra a mellékelt jegyzékben szerepelt Virlics Ernő századírnok neve: havi illetménye 900 rubel, 1919. IV. 17-től V. 1-ig illetménykiegészítése 390 rubel. A jegyzéken szerepel Virlics Ernő aláírása az összegátvételéről.

Ugyanennek a lovasosztálynak az 1919. május első felére vonatkozó (kijevi keltezésű) bizonylatában szerepel Virlics Ernő pénztáros, havi illetménye 900 rubel, az 1919. május 1-től 16-ig terjedő időszakban illetménye 450 rubel.

A önálló nemzetközi lovasezred 1919. november 17-én kelt 1. sz. parancsá-

⁴ Szerző megjegyzése: Garasin Rudolf 1969. augusztus 21-én Budapesten elhunyt.

⁵ A rendelkezésre álló adatok szerint a 88. nemzetközi lovasezredet az 1., majd a 2. nemzetközi önálló lovasezreddé szervezték át (M. F. megjegyzése). A 88. ezredet a feloszlott 1. önálló nemzetközi lovasezred állományából szervezték Kazányban. A Vrangel ellen harcbavetett 2. nemzetközi lovasezred állományának a zömét a Szibériából és Turkesztánból érkező önkéntesek alkották. (A szerk. megjegyzése.)

ban az alábbi szöveg található: „Virlics Ernő elvtársat az ezred 2. osztályának adjutánsi beosztásába helyezem...”

Kivonat ugyanebből az 1. sz. parancsból: „Az összevont lövészadosztály parancsnokának 1919. október 6-án kelt 6. sz. parancsa értelmében az 1. önálló nemzetközi lovasosztályt ezredde szervezték át”.

Az 1. önálló nemzetközi lovasezred politikai bizottságának, a Köztársaság Tartalék Hadserege Lovassági Csoportfőnökéhez címzett, 1919. november 29-én Kazány városában kelt jelentésében az szerepel, hogy az ezred Kazányba érkezése előtt hat hónapig a fronton harcolt.

A Köztársaság Tartalék Hadserege 1. önálló nemzetközi lovasezredének 1920. január 11-én Kazányban kelt 1. sz. parancsa 21. §-ban a következő áll: „... Virlics Ernő elvtársat az ezred iskolájának írnökává nevezem ki.”⁶

Amint a fenti okmányokból kitűnik, Virlics Ernő magyar internacionalista, a Vörös Hadsereg önkéntese, a legkülönbélebb csapat- és törzsbeosztásokban szolgált a Vörös Hadseregben.

Erdekességként lehet megemlíteni, amint az a Köztársaság Tartalék Hadserege 1. önálló nemzetközi lovasezredének szóló 1919. november 23-án kelt 7. sz. parancsból kitűnik, hogy Virlics Ernő, a 2. osztály adjutánsa (törzsfőnöke), a kazányi tartózkodás idején ezredügyeletes szolgálatot látott el.

Az 1919. november 29-én kelt 13. sz. ezred napiparancs 5. §-a aláhúzza, hogy az ezred és az osztályok ügyeletes szolgálatai komolyan viszonyultak kötelmeikhez.⁷ És annak ellenére, hogy ez a parancs nem említi név szerint az ügyeleteseket és figyelembe véve azt, hogy Virlics Ernő ezután még kétszer — december 3-án és 8-án is — ezredügyeletes volt, arra a következtetésre juthatunk, hogy az ezredparancsnokság dicsérete őreá is vonatkozik.

Teljességgel hihető az is, hogy bármilyen körülmények között, valamennyi felsorolt beosztásban Virlics elvtárs a rá jellemző igyekezettel látta el a szolgálatot, bátran és elszántan teljesítette harci feladatát.

1920. januárjában az 1. önálló nemzetközi lovasezred, amely Kazányban állomásozott, véglegesen a Köztársaság Tartalék Hadseregének állományába került, 1920 közepén pedig Virlics Ernőt áthelyezték a 2. nemzetközi lovaszredhez, melynek állományában júliusig aktívan részt vett a Vrangel elleni harcokban Tauriában. Ekkor súlyosan megsebesült és közel fél évet feküdt a harkovi katonai kórházban, ahol időközben tifuszon is átesett. 1920 végére Vrangelt teljesen szétverték.

Az akkori helyzetet a szovjet hadsereg levéltárában található iratok csak szerény mértékben tükrözik, de ezekből is látható, hogy a Déli Front Önálló Nemzetközi Lovasdandárának törzse, melynek alárendeltjei közé tartozott a 2. nemzetközi lovasezred is, 1921. január 21-től kezdve egymás után adta ki a magyar internacionalisták leszerelésére és az egységek leszerelésére vonatkozó parancsokat. Egyszer csak megjelent az 1921. március 4-i 0010. sz. parancs: „A leszerelést felfüggeszteni és mindenkit a Mahno-banda elleni harcra, amely március 3-án reggel Mencsekur faluban (Fjodorovkától 36 versztnyire délnyugatra) bukkant fel”,⁸ vagyis a dandár elhelyezési körzete közvetlen szomszédságában, veszélyeztetve a már leszerelt, fegyvertelen egységeket.

Valóban, Vrangel csapatait szétverték, de Ukrajnában még dörögtek a fegyverek: az „atamánok” és a „bálykák” kisebb-nagyobb anarchista bandái terrorizálták a lakosságot, feldúlták a városokat, pusztították a gyárakat és

⁶ SzHKÁL 8643. fond, 1. leltár, 1. őrz. egys., 4. lap, 1967. augusztus 31. 2316. sz. ügyirat.

⁷ SzHKÁL uo. 1. őrz. egys, 24., 38., 42. és 53. lap.

⁸ Uo. 7757. fond, 1. leltár, 1. őrz. egys., 1. és 6. lap.

üzemeket. A legkártékonyabb és a legnagyobb létszámú Mahno bandája volt. És a magyar internacionalisták újra nyeregben ülnek, úzik-verik a banditákat. Nagyon jól ismerem személyesen is az akkori idők légkörét, hiszen magam is résztvevője voltam az eseményeknek.

A mai napig is emlékezem a Mahno-banda rablómódszereire és az ellene folytatott harcra, amelyben majdnem én is életemet vesztettem. Azokban az években a jeliszavetgrádi (mai Kirovgrad) járási rendkívüli bizottság (a CSEKA) titkos hírszerző osztályának és gazdasági osztályának vezetője voltam. Emlékszem, amint 1920 végén, amikor több nagyobb bandát — Hmar, Szviscs, Fekete Varjú, Tyutyunyik, Zeljonij, Maruszja Nyikiforova és mások vezetése alatt álló csoportokat — már szétzúztunk, Harkovban értekezletet tartottak. Az értekezleten részt vett Dzerzsinszkij, Lácisz, Eideman, Vorosilov, Frunze elvtárs, a Vörös Hadsereg számos parancsnoka és a CSEKA-szervek vezetői. Csupán egy kérdés szerepelt a napirenden: a Mahno-banda végleges szétzúzása.

Feliks Edmundovics Dzerzsinszkij utasítására térképet készítettek, amelyen színes ceruzával bejelölték a Mahno-banda valamennyi portyáját, Guljáj Polje falutól (Mahno szülőfaluja, régen Jekatyerinoszlav kormányzósághoz, ma a zaporozsjei területhez tartozik Ukrajnában) az ország belsejébe — Dnyepropetrovszk, Nyikolájev, Voronyezs, Kurszk, Bergyanszk stb. városokig. A térkép tanulmányozása után Dzerzsinszkij elvtárs felhívta a figyelmet arra, hogy a banditák bármilyen irányban is portyáztak, bárholnan tértek vissza, mindig meghatározott falukon és kis városkákön haladnak át, gyakran megpihenve azokban.

Ez a körülmény arra a gondolatra juttatta Dzerzsinszkijt, hogy ezeken a pontokon a banditák valamilyen bázissal rendelkezhetnek, azt javasolta tehát, hogy küldjünk szét kisebb felderítő csoportokat, azzal a feladattal, hogy fészkeljék be magukat ezekben a településekben, nyerjék meg a helyi lakosok bizalmát, beleértve a Mahno-pártiakat is, és rajtuk keresztül tudják meg, mivel vonzzák ezek a falvak a banditákat, a legfontosabb feladatuk pedig megtudni a Mahno-osztagok további terveit és időben tájékoztatni azokról a központot, elősegítve ezzel a Vörös Hadsereg tevékenységét a bandák felszámolásában. Ezzel egyidejűleg Félisz Edmundovics javaslatot terjesztett be, amelyet Frunze, Vorosilov elvtársak és a Vörös Hadsereg más parancsnokai is támogattak: meg kell szervezni a lovasfelderítők kisebb, gyorsan bevethető osztagait, biztosítva számukra a lehető legjobb lóállományt és fegyverzetet, annak érdekében, hogy gyorsan — szinte a felderítők első jelzésére — jussanak ki a megadott körzetbe, ériék el a Mahno-bandákat, üldözzék őket és a maguk részéről gyorsan tájékoztassák a Vörös Hadsereg egységeit tartózkodásuk helyéről.

Amikor a CSEKA-szervek munkatársainak állományából kezdték megalakítani a felderítő csoportokat, munkám jellegéből adódóan, engem nem jelöltek ki. Én azonban kértem, engem is küldjenek erre a munkára, indokolva a kérést azzal, hogy 1919 októberében Melitopolban már végrehajtottam egy pártfeladatot Mahno törzsében, személyesen ismerem őt is, számos beosztottját is.

Érveléseimet elfogadták és Pjatyihatka vasútállomás körzetébe küldtek. A banditáknak az állomáson levő segélyhelyén nővérként kezdtem dolgozni. Felderítőink segítségével nemsokára megállapítottuk, hogy a banditák által olyan gyakran látogatott települések valóban bázisok, ahol fegyvereket, lőszeret, élelmet, ruházatot tárolnak, nemcsak a sebesültek találnak ott me-

nedéket, de a portyák során elfáradt lovakat is ott etetik meg és pihentetik. A falvakba betérve a bandák erősítést kapnak, új embereket szerveznek be, lovat cserélnek, feltöltik lőszer- és fegyverkészleteiket, élelmet találnak. Mindez lehetővé teszi számukra a nagyobb hadtáp-vonatok és nehéz szállítóeszközök nélküli gyors tevékenységet, mozgékonytságot, azt, hogy lovon és könnyű géppuskás szekereken (tacsánkákon) gyorsan és nagy távolságra hajthassák végre portyáikat, megőrizve a nagyfokú harcképességet.

A felderítő csoportok aktív és hatásos tevékenysége elősegítette a Vörös Hadsereg egységeinek sikeres harcát, a Mahno-bandák elérését és szétverését. Ez a körülmény természetesen nem kerülte el az olyan ravasz és álnok ellenség figyelmét, amilyen Mahno volt. Megkezdődött a „bolsevista ügynökök” felkutatása a banda tagjai között, a legkisebb gyanú esetén is mindenkit letartóztattak.

Egyszer, 1921 februárjában, a Vörös Hadsereg egyik sikeres akciója után, engem is letartóztattak, mint kommunistagyanús személyt. Összeverve valamilyen faluba vittek és egy sötét fészerbe zártak be, ahol már tíz fiatalember ült, hasonló állapotban. Mindenféle kihallgatás nélkül, február 22-én hajnalban, a Vörös Hadsereg létrejöttének 3. évfordulója előtt, kivezettek a fészerből és a falu mögé tereltek bennünket.

Egyesektől elvették a csizmát, másoktól a felsőruhát. Félig meztelenül, lefagyott lábbal, hátrakötött kézzel mentünk a mély hóban, időnként beleestünk egy-egy hótorlaszba, közben a banditák puskatussal és korbáccsal vertek bennünket. Az örök rézszegek voltak, káromkodtak, a pálinkabűzt pedig még a tiszta, fagyos levegő sem oszlathatta el.

A mező szélén kis erdő tűnt fel. Sorba állítottak bennünket, háttal az erdőnek, hangos káromkodással felkapták a puskákat (némelyiknek le volt fűrészelve a csöve), valaki parancsot üvöltött és eldőrdültek a lövések.

Néhány nap múlva a Jeliszavetgradi kórházban tértem magamhoz, ahova négy — csodával határos módon életben maradt — embert szállítottak be a vöröskatonák, akik a banditákat üldözve törtek be Sesztakovkába és a lakosoktól tudták meg a reggeli kivégzést. Amint később megtudtuk, a Vörös Hadsereg osztagai rendszeresen és időben kapták az adatokat a mi és a saját gyorsan mozgó felderítőiktől, megszervezték a bandák módszeres üldözését. Nemsokára valóban sikerült bekeríteni és a Dnyeszter folyóhoz szorítani a bandákat. Csak néhány banditának sikerült Mahnával kereket oldania, átkelni a folyón és Romániába menekülni.

Mit tett Virlics Ernő ebben a mepróbáltatásokat jelentő időben? Mihelyt Mahno bandáit Mencsekur és Fjodorovka községek körzetében szétverték, a permi záróosztaghoz vezényelték adjutánsi (törzsparancsnoki) minőségben. Itt harcolt 1921 augusztusáig, majd tanulni küldték, s Szimferopolban a 63. gyalogsági parancsnokképző tanfolyam hallgatója lett. 1920 márciusa és májusa között Virlics beosztott parancsnokként teljesít szolgálatot a Krim félszigeten állomásozó 3. hadosztály törzsében.

Az előbb elmondottakat a levéltárban talált dokumentumok is megerősítik:

„... a szimferopoli 63. sz. parancsnoki tanfolyam 1921. augusztus 12-én kelt 157. sz. parancsa, ... 16. paragrafusa — a megérkezett Virlics Ernő elváltarsat besoroljuk a hallgatók 1. szakaszának állományába.”⁹

⁹ Uo. 252 111. fond, 1. leltár, 23. őrz. egys., 160—161. lap.

„...az 1921. augusztus 15-én kelt 191. sz. parancs ...3. paragrafusára — a szolgálati kiküldetésből, a nyári táborhelyről visszaérkező Virlics Ernőt, aki az 1. századhoz tartozik, jelenlevőnek kell számítani.”¹⁰

„...az 1921. október 28-án kelt parancs ...3. paragrafusára — a szimferopoli gyalogsági parancsnoki tanfolyam bizottságának határozata alapján újbóli vizsga nélkül kiegészítő szakra irányíttatnak át. 1. Virlics Ernő...”¹¹

A szimferopoli 63. sz. gyalogsági parancsnoki tanfolyam 1922. január 1-én kelt 1. sz. parancsában ez áll:

„Kihirdetem a tanfolyam állománytábla szerinti és a jelenlevő tényleges személyi állományának névsorát az 1922. január 1-i helyzet szerint:

1. A tanfolyam parancsnoka ...

19. A 3. század szakaszparancsnoka — Virlics Ernő”¹²

Az 1922. január 22-én kelt 23. sz. parancs 6. paragrafusában a következő áll: „Hozzájárulok, hogy a 3. század szakaszparancsnoka, Virlics Ernő elvtárs, a mai naptól ellássa a tanfolyam adjutánsának kötelemét.”¹³

Az 1922. január 26-án kelt 26. sz. parancs 18. paragrafusában ezt olvashatjuk: „A szolgálati iroda vezetésében előforduló mulasztások felszámolása érdekében bizottságot nevezek ki, amely a gazdasági vezető elnöklete alatt fog működni... tagjaiul Virlics adjutánst és a gazdasági hivatal ügyvezetőjét jelölöm ki, akiknek kötelességévé teszem..., hogy elhárítsák mindazokat a

Virlics Ernő 1923-ban, a harkovi milíciai főiskolán

10 Uo. 207. lap.

11 Uo. 245. lap.

12 Uo. 27. őrz. egys., 1. lap.

13 Uo. 32. lap.

hibákat és mulasztásokat, amelyek az iroda munkájában előfordultak és a jövőben meggátolják a legkisebb mértékű megismétlődésüket is.”¹⁴

Az 1922. március 19-én kelt 79. sz. parancs Virlicset még mint a tanfolyam adjutánsát említi,¹⁵ a március 24-én kelt 84. sz. parancs viszont már Virlics Ernőnek a krími katonai komisszáriátushoz történt vezénylését jelzi.¹⁶

1922 tavaszán, amikor Mahno és más „bátykák” bandáit teljesen felszámolták, elrendelték a Vörös Hadsereg állományából az idősebb korosztályok, valamint az internacionalisták leszerelését. Leszerelt Virlics Ernő is. Öt hónapig dolgozott — 1922 májusától szeptemberig — számvevőként Szimferopolban a krími kommunista gazdaságban. Annak ellenére, hogy a polgárháború alatt háromszor is megsebesült, egy alkalommal igen súlyosan, nem akart kiválni az Októberi Forradalom vívmányait védők soraiból, hisz ennek az ügynek szentelte élete 4 esztendejét. Felvette a szovjet állampolgárságot és belépett a harkovi rendőriskolára (ebből az időből származik 1923-as keltezésű fényképe).

Virlics Ernővel kapcsolatos anyagokkal foglalkozva 1968-ban sikerült egy levéltári igazolást szerezni az USZSZK munkás-paraszt rendőrfőkapitánysága (GLAVMILICIJA USZSZR) levéltári fondjának dokumentációs anyagai között, amely az USZSZK Rendőrfőkapitánya 1923. május 19-én kelt 240. sz. parancsának másolatát tartalmazza. A Köztársaság Rendőrsége magasabb parancsnoki iskoláját végzett személyek névsorában szerepel Virlics Ernő neve is. Beosztásának megnevezése „körzetparancsnok”.¹⁷

1923 májusától 1924 áprilisáig Virlics valóban a caricsankai körzeti rendőrség parancsnoka volt Ukrajnában, a poltavai kerületben.

1923 decemberében Virlics Ernő feleségül vette Pankova-Tocenko Anasztázia Vasziljevna-t, a poltavai kormányzóság Kobeljaki városa bűnügyi osztálya vezetőjének, Trofim Tocenkónak özvegyét. Trofim Pankova-Tocenkót a Mahno-banditák ölték meg.

1924-ben a magyar internacionalista életében — amint azt a gyerekeinek sokszor mondotta — nagy fontosságú esemény történt: felvették az Összszövetségi Kommunista (bolsevik) Párt tagjai sorába.

1928 novemberében Virlicset pártmegbízatással az Észak-Kaukázusba vezénylik, a Labinszkaja kozáktelepülésen működő állami biztosító munkájának megjavítása céljából. 1929 júliusában, mint instruktort, az állami biztosító Vannovka településen működő fiókjához küldik, később ugyanott a körzeti takarékpénztár vezetőjévé nevezik ki. Követi a Kubány vidékére családja is.

Beköszönt a mezőgazdaság kollektivizálásának időszaka, s a körzeti takarékpénztár új feladatot kap. Virlicset, aki tagjelöltből 1930-ban lett az ÖK/b/P teljes jogú tagja, a munkában szerzett tapasztalataira való tekintettel, az Észak-Kaukázusban egyik helyről a másikra vezénylik (Vannovkán dolgozik 1930 áprilisától 1931 márciusáig, Szlavjanszkaja kozáktelepülésen 1931 márciusa és szeptembere között, Kanyajevszkaja településen 1932 szeptemberéig).

Ahogy nőnek a gyermekei, úgy kezd Virlicsben kialakulni a pedagógiai munka iránti vonzalom. Történelmi és földrajzi ismeretekre tesz szert és 1932 szeptemberétől az említett tárgyakat Cselbaszkaja település kolhozfia-

¹⁴ Uo. 35. lap.

¹⁵ Uo. 113. lap.

¹⁶ Uo. 129. lap.

¹⁷ Az Ukrán Szövetségi Szovjet Köztársaság Októberi Forradalom és Szocialista Építés Levéltára, Harkov. 6. fond, 4. leltár, 71. őrz. egys., 252. lap — 1968. február 22. dátummal kiadott levéltári igazolás.

taljainak adja elő. S hogy tovább bővítse politikai ismereteit, levelezőként beiratkozik a gelendzsini városi pártbizottság mellett működő Kommunista Egyetemre.

Tanítóként dolgozva Virlics, a Szovjetunió történetét ismertető óráin, többször mesélt a diákoknak a polgárháború éveiről, a dicső Vörös Hadsereg hőstetteiről. Emlékezett a vöröskatonák bátorságára és hűségére. Gyakran mesélt tragikomikus eseményekről is.

Így például elmesélte, hogy egyszer, a Kolcsak elleni harc éveiben, az Uralban, felderítésre küldték. Visszatérve a feladat végrehajtása után, a parancsnokság szálláshelyéhez közeledve, felfigyelt arra, hogy az őr egészen máshol áll, mint annakelőtte. Az erős hóesés miatt nem látta, ki is áll ott tulajdonképpen. Csak mikor egészen közel ért, akkor látta, hogy az őrnek cári vállapja van. Még fel sem ocsúdott, amikor a kunyhóból részeg fehér tisztek tódultak ki, hangosan nevetve. Azonnal bekerítették és örvendezve kiabáltak: „Nocsak! Újabb vörös vendégünk van!”

Ebben a helyzetben Virlics már nem tudott semmit sem tenni. A tisztek megkezdték a „vörös” kihallgatását, de mivel egy kérdésükre sem válaszolt, elhatározták, hogy agyonlövik. Odakötötték egy fához, táborfüzet raktak és kipurancsolták a kivégző osztagot. A katonák felsorakoztak és várták a tűparancsot. Gondolatban már éppen elbúcsúzott életétől, harcostársaitól.

Egyszer csak a háta mögött lódobogás hangzott fel. Valamilyen fehér tiszt érkezett, leugrott a lóról és kihívóan odakiáltotta társainak: „A tiszt urak már annyira gazdagnak érzik magukat, hogy elfelejtették a főparancsnok parancsát? Minden fogolyért szép summát adnak! Azt meg elihatjuk!”

Kacagás volt a válasz. „Visszakozz!” „Oszolj!” A rosszul sikerült „agyonlövési szórakozás” miatt jól összeverték Virlicset, s egy sötét, vizes és hideg földkunyhóba lökték. Csak két hónap múlva sikerült megszöknie, kijátszva a kolcsakista őr éberségét.

1920-ban, amikor megkezdődött az idősebb korosztályok leszerelése a Vörös Hadseregből — mesélte más alkalommal diákjainak Virlics —, az egységük már leadta a fegyvert, a katonák készültek haza, békésen sétálgattak a faluban és beszélgettek a lakosokkal. Hirtelen riadót rendeltek el. A falura rátört a Mahno-banda „fekete százada”. A fegyvertelen vöröskatonák azonnal valami fegyvernek alkalmas tárgyakat kezdtek keresni, volt akinek karó, volt akinek vasvilla, vagy kasza akadt a kezébe, mások a banditáktól szedték el a fegyvert. Az ádáz harc nem tartott sokáig — a banditákat a fegyvertelen, de mindenre elszánt vöröskatonák határozott ellenállása elsöpörte, több banditát megöltek vagy foglyul ejtettek és csak egy kis csoportnak sikerült kereket oldania.

Egy másik esetről is beszélt, ami a Vrangel elleni harcok idején, 1920 nyarán történt. Az éppen állást változtató internacionalista ezred egyik zászlóalja egy völgyben helyezkedett el, a környező dombtetőn figyelőt és elővédet telepítve. A figyelő hirtelen nagy porfelhőre hívta fel a figyelmet. A fehérek egy nagyobb lovasegysége közeledett. A parancsnok kiadta a parancsot a szétbontakozásra és a harc felvételére azzal a céllal, hogy oltalmazza az áttelepülő ezredet. Virlics ekkor a zászlóalj törzsfőnöke volt és mentenie kellett nemcsak a saját zászlóaljának, de az egész ezrednek a törzsokmányait is. Gyorsan felrakta azokat a géppuskás szekérre, maga pedig nyeregbe pattant, hogy mutassa az utat. Meghúzva a kantárt észrevette, hogy a karika kilazult. Leszállt a lóról és mivel semmi szerszáma nem volt, a fogával szorította össze a vaskarikát, olyan erősen, hogy foga széttört — de si-

Virlics 1935-ben, mint a caricsankai iskola történelemtanára

került. Ismét felpattant a lóra, vissza-visszalőtt a támadó ellenségre, s kitört a gyűrűből. Így menekült meg és megmentette a fontos okmányokat is.

Alapvető pedagógiai és társadalmi tevékenysége mellett figyelmet szentelt családjának is. Négy gyermeke volt: Júlia 1924-ben, Julián 1929-ben, Auguszt 1931-ben és a legkisebb, Ernő (Erneszt), 1932-ben született. A hosszú téli esteken, amikor az egész család egybegyűlt, gyakran daloltak — messze szálltak a forradalmi és harci dalok. Virlics jó mesélő hírében állt, sokat beszélt gyermekeinek harcairól, polgárháborús harcostársairól, Frunzéről, a hadvezérről, Kun Béláról, akikkel találkozott, az internacionalista szolidaritásról és a kölcsönös segítségről. Mesélt Szovjet-Oroszország dolgozóinak új helyzetéről is, szembeállítva azt a magyar népével, amely — az ellenforradalom győzelme után — a földbirtokosok és tőkések igájában tengette életét.

Virlics Ernő 1934-ig dolgozott tanítóként, majd a párt utasítására ismét a pénzügy területére került át. Kamenszkaja településen, majd Azov városában vezeti a szovjet pénzügyi osztályát.

1937-ben részt vesz a pénzügyi dolgozók Rosztovban megtartott konferenciáján, ahol felszólal a pénzeszközök túlzott elaprózása ellen, mert egyidejűleg több beruházásra fordították azokat és ezzel — az anyagi eszközök korlátozott volta következtében — veszélyeztették a hatékonyságot, megdrágították és fékeztek a beruházásokat, az új objektumok beindítását. Ez a határozott fellépés nem tetszett a helyi vezetők egy csoportjának, akik azzal vádolták Virlicset, hogy nézeteivel „kárt okoz az ügynek és egészében véve szembe helyezkedik a szocialista építéssel”. 1937-ben ezek a „közgazdász-

bajnokok” elérték, hogy Virlics Ernőt kizárták a pártból és felmentették a pénzügyi munka alól.

A súlyos csapás ellenére Virlics Ernő, ez a becsületes és a szocialista forradalom ügyéhez rendületlenül hű, volt internacionalista harcos és meggyőződéses kommunista, talál magában erkölcsi erőt arra, hogy más területen fejtsse ki aktivitását. Egy fogyasztói szövetkezetben vállal munkát. A számára már ismerős Caricsankába költözik, ahol a községi szövetkezet élére áll.

A korábbi pedagógiai munka továbbra is vonzza Virlicset, a munka mellett kiváló eredménnyel végzi el történelem szakon a kétéves pedagógiai intézetet Dnyepropetrovszkban és 1940-től először Kut faluban (zaporozsjei kerület), majd Caricsankában tanít az iskolában. A rossz emléké 1937-es évtől kezdve Virlics állandóan kérvényekkel fordul a pártszervekhez ügye felülvizsgálása céljából, de az, sajnos, nagyon lassan tisztázódott.

Közben kitört a szovjet—német háború. Virlics ismét második hazája segítségére siet, kéri, hogy önkéntesként vegyék fel a Vörös Hadseregbe. Amíg ezt a kérését vizsgálják, 1941 júliusában és augusztusában 17 éves Júlia lányával együtt lövészárkot ás a Dnyeper partján.

Az ellenség közben Dnyepropetrovszkhoz közeledik, sok helyi lakos elhagyja szülőhelyét és az üzemekkel együtt keletre vonul vissza. Virlics is menekülni készül családjával, iskolájával együtt, de a városi pártbizottsághoz és a rendőrség kerületi kapitányságához szóló váratlan idézés megváltoztatja terveit. Őszintén, elvtársian elbeszélgettek vele, elmagyarították a fronton és a körzetben kialakult helyzetet, rámutattak arra is, hogy az állami és pártszerveknek szükségük van arra, hogy megbízható és hűséges embereket hagyjanak hátra az ideiglenes megszállás alá kerülő területeken.

Feladatuk lesz összegyűjteni a szovjet hazafiakat, megszervezni a partizán-csoportokat és osztagokat a fasisztákkal szembeni ellenállásra. Virlics pedig kihasználhatja a nyelvismeretét, magyar származását és a pártból való kizárásának szomorú történetét arra, hogy a megszállók bizalmába férkőzzön és kiharcolja magának a fasiszta szerveknél a legalitást. Ez a munka pedig lehetőséget nyújt ahhoz, hogy megszerezze a szovjet felderítést érdeklő információkat, eredeti német okmányokkal lássa el a partizánokat, összeköttetést biztosítson közöttük, valamint segítse a hitleristák elől bújkáló szovjet hazafiakat és aktivistákat.

Mint nagycsaládosnak módja lett volna elutasítani az ilyen veszélyes és felelősségteljes feladatot. De akkor nem ő lett volna Virlics Ernő, az internacionalista önkéntes, az igazi kommunista. Beleegyezett abba, hogy marad, végrehajtja a veszélyes feladatot a német csapatok hátában, a dnyepetrovszki terület Caricsanka falujában.

Csak a háború győzelmes befejezése után 30 évvel sikerült Virlics fiainak találkozniuk Caricsanka egykori lakosával, az állami jövedelmek főinstruktorával, Nyikolaj Porfirjevics Bokatijjal, aki a pénzügyi vonalon 1937-től dolgozott együtt Virlics Ernővel. Nyikolaj Bokatij 1943-ban lépett az előrenyomuló Vörös Hadsereg soraiba és harcolt a fasiszták ellen. Néhányszor meg is sebesült, utoljára súlyos koponyasérülést kapott. Ezt követően — mint másodfokú hadirokkant — nyugállományba került és jelenleg családjával Krivoj-Rogban él.

Bokatij elmondta emlékeit Virlics fiainak. Idézem, amit nekik mondott: „... Virlics Ernőt a számára legnehezebb időben, 1937-ben ismertem meg, amikor kizárták a pártból és leváltották a városi pénzügyi osztály éléről.

A caricsankai körzeti pénzügyi osztályon dolgoztunk, én az állami bevételek főfelügyelőjeként, Virlics az adóügyi osztály számvevőjeként.

Virlics kiváló elvtársnak bizonyult, soha nem említette igazságtalan kizáratását. Annak ellenére, hogy nagy családja volt — négy gyermeke — s szerény fizetéséből nehezen lehetett kijönni, semmikor sem panaszkodott. Így aztán, amikor találkoztam vele a német megszállás alatt, nem volt nehéz kitalálni, hogy őt az ellenség hátában végzendő munkára hagyták hátra. Ugyanakkor még nekem sem fedte fel tényleges feladatát és csak sokkal később tudtam meg egyet-mást a lehetőségek keretén belül: Virlics Ernőt földalatti munkára hagyták hátra és a tanítók csoportjához tartozott, amely Kalindjuk elvtárs vezetése alatt állott. Az utóbbit rövidesen főbe lőtték a megszállók.

Virlicset a népművelési osztályra juttatták be, de az ukrán burzsoá nacionalisták követelésére — mint magyart — elbocsátották. Ezt követően a közéleti osztályon dolgozott. Itt — helyzetét felhasználva — segített a katonai szolgálatot teljesítők családjainak. Én 76 családot ismertem (köztük Kalindjukét), akiket Virlics segített.

1943 februárjában a körzet területén megölték Prjagyivka falu hitlerista parancsnokát, Simmerset. Caricsanka parancsnoka, Bezé, a Dnyeper jobb partjára menekült. Onnan rendelte el, hogy a lakosság hajtsa az állatokat és szállítsa el az élelmiszert a Dnyeperen túlra. A község közéleti osztályára sikerült becsempészni egy patrióta csoportot, Kosijt, Kajsztrót, Ropjanajt, akik — Virlics biztatására is — nem hajtották végre Bezé parancsát.

Amikor a hitleristák visszatértek a Dnyeper jobb partjáról, tömeges letartóztatásokat foganatosítottak, megkezdődtek a megtorlások. Kegyetlen vallatásnak vetették alá Virlicset is, aki tanácsokkal, okmányokkal és élelemmel látta el Kalindjukot a rejtőzéshez és a közéleti osztály munkatársait az állatok elhajtására és az élelem elszállítására vonatkozó parancs megtagadására biztatta.

Ezek a tények lehetővé teszik számomra, hogy azt állítsam: Virlics Ernő tagja volt a földalatti csoportnak és teljesítette a hitlerista megszállók intézkedései megghiúsítására irányuló utasítást...

1975. augusztus 26. Krivoj-Rog, Kujbisev út 5. mellékutca 23. sz.

...Bokatij, Nyikolaj Porfirjevics."

Csak most váltak érthetővé fiai számára az apa lépései és cselekedetei. Például gyakran megtörtént, hogy Virlics Gyulát (Juliant), a nagyobbik fiát, átküldte valamilyen titokzatos írással vagy szóbeli üzenettel az iskola volt igazgatójához, Kalindjuk elvtárhoz, vagy munkatársaihoz, Kosij, Ropjanaj, Kajsztro, Bokatij elvtársakhoz és másokhoz. Lelkére kötötte, hogy ezekre az utakra ne vigyen magával társakat és — isten őrizz! — senkinek se tegyen említést e megbízatásokról, különösképpen ne a levelekről. Komolyan kioktatta a fiát, hogyan közelítse meg ezeknek az embereknek a házát, miként adja át apja utasítását — egyetlen szót sem felejtve el —, vagy hogyan adja át a levelet és vegye át a választ. Gyula rendkívül büszke volt az apjától kapott megbízatásokra, s valóban, senkinek sem tett említést róluk — még anyjának és testvéreinek is csak a háború befejezése után kezdett ezekről mesélni. S íme most, a caricsankai eseményeket követő több mint 30 esztendő elteltével, a falu lakóinak és apja egykori munkatársának, Bokatijnak a visszaemlékezései nyomán válik teljesen világossá, mi is volt a tényleges értelme apja szóbeli és írásos utasításainak, kihez és milyen céllal juttatta el őket, s mi volt a szerepük a caricsankai

földalatti szervezet tevékenységében. Akkor a helyzet úgy alakult, hogy — a németek számbeli és haditechnikai fölényének érvényesülése idején —, az ellenséges légi- és tüzérség állandó csapásaitól szenvedve vonultak vissza a szovjet csapatok, menekültek keletre a párt és a szovjet szervek munkatársai.

A németek első dolga az volt, hogy az árulók feljelentései alapján megkezdték a letartóztatásokat, a falu kultúrközpontjának megsemmisítését. A kerületi könyvtárból az összes könyvet kihajították az utcára és megkezdődött módszeres megsemmisítésük. Olyan sok könyv volt azonban, hogy az összeset egyszerre nem tudták felégetni.

A második és harmadik éjszakán, amikor a hitleristák behúzódtak a házakba, Virlics Ernő fiaival és néhány szomszéd iskolásfiúval együtt elhatározta, hogy néhány értékeesebb könyvet megment.

Zsákot vettek magukhoz, odalopódtak a térre és a nagy könyvhalmazból válogatni kezdték Lenin, Marx és Engels könyveit, amelyeket a színes borítójukkal még a holdfényenél is ki tudtak választani. A kályha alatt és a padlason elrejtett könyvek nagy örömet váltottak ki az ifjakban: ha titokban is, de lehetőleg olvasni. Néha a gyerekek összejöttek ezekben az improvizált könyvtárakban és halkán olvasták a könyveket, szavalták a verseket, énekeltek a forradalmi dalokat.

Eljött az ideje a pártfeladat végrehajtásának és Virlics elindult a németek által szervezett falusi előljáróságra. Megemlítette magyar származását, idegen nyelvtudását és nem felejtette el közölni azt sem, hogy kizárták a pártból. Felvették a falusi kereskedésbe, személyi igazolványt (Personal Ausweis) kaptak és megkezdte a munkát.

Caricsanka falu a sztyeppe közepén, a kis Orjol folyó partján terül el. Seholy egy erdő vagy liget, csak nád, meg mocsár, Babajkovkánál, Caricsankától 8—10 km-re. Hogy is lehetne partizánosztagot elrejtteni ezen a széljárta vidéken? Ennek ellenére a caricsankai hazafiakból megalakult egy partizánosztag, Kalingyuk elvtárs, az iskola volt igazgatója lett a parancsnoka. Az osztag azonnal megkezdte a harcot.

A partizánok azonban nem tudtak sokáig harcolni, túl nyílt volt körös körül a vidék. A helyi árulók, a policájok segítségével a hitleristák több partizánt elfogtak és kivégeztek.

Mi volt ezalatt Virlicsnel? A németeknél dolgozott és sikerült a bizalmukba férkőznie. Őt nevezték ki a kerületi kereskedelmi hálózat vezetőjének. **A hitleristák bizalmát** élvezve Virlics megtudta az előkészületben levő razziák és letartóztatások időpontját, gyakran figyelmeztette a partizánokat, az ellenállókat és azok a babajkovkai, vagy még távolabbi, prjagyivkai rejtékhelyekre húzódhattak.

A kereskedelmi hálózat vezetőjeként Virlics sok áruval rendelkezett. A legkönnyebb lett volna a megszállók parancsait teljesíteni és békésen élni. De ki segítene akkor a partizánoknak és az ellenállóknak, ki látja el élelemmel a szovjet tisztek és aktivisták megszállt területen maradt családját?

Két jegyzéket készített tehát, egy hivatalosat a németek részére, és egy titkosat, amely alapján illegálisan ellátta a szovjet embereket.

Sokan mind a mai napig mély hálával és tisztelettel emlékeznek arra a nagy segítségre, amelyet a megszállás nehéz napjai alatt Virlics Ernő nyújtott számukra, így például Dondik Jelena Arszenyevna: „Én a dnyepropetrovszki terület Caricsanka falujának lakosa tanúsítom, hogy ismertem Virlics Erneszt Sztjepanovicot, aki az ideiglenes megszállás idején Caricsankában lakott. Miután férjemet politikai biztосként behívták, én a megszállt

területre kerültem és Caricsankában laktam, ahol E. Sz. Virlics nagy segítséget nyújtott nekem és családomnak, ételmet és sok hasznos tanácsot kaptam tőle.

Szolgálati helyzetét felhasználva rendszeresen támogatott minket étellel, ami jelentős mértékben hozzájárult, hogy családom az éhhaláltól megmenekült. Fiam, Vilen Dondik, a szovjet hadsereg századosa, Leningrádban elvégezte a katonai akadémiát, lányom — Ljudmilla — pedig Caricsankában dolgozik. Örökké hálás maradok E. Sz. Virlics iránt jóságáért és humanitásáért.” Dondik, dnyepetrovszki terület, Caricsanka, Munkás utca 3. sz.

Dondik Jelena Arsentyevnát könnyen megérthetjük — a német megszállás idején a kommunista politikai biztos felesége semmiféle étellemezést nem kaphatott és ráadásul bújkálnia kellett gyermekeivel, hogy ne kerüljön az ellenség karmai közé.

És itt van még egy caricsankai lakos visszaemlékezése:

„Én, Cukermann Tatjana Nyikanorovna, tanúsítom, hogy ismertem Virlics Erneszt Sztjepanovicst, aki az ideiglenes megszállás idején Caricsankában lakott. Tanúsíthatom, hogy ezekben az években (1942—43) a németek elől bújkálva három fiatalkorú fiammal együtt a Virlics családnál találtam menedéket.

Tanúsítom, hogy ez alatt az idő alatt Virlicset mint rendkívül humánus embert ismertem meg. Annak ellenére, hogy a németeknél dolgozott, nagy segítséget nyújtott egy szovjet katonatiszt családjának. Férjem — Cukermann Márk Iljics kommunista, hadnagy — a fronton esett el. Jelenleg mindhárom fiam él: Mihail és Vlagyimir a Szovjet Hadsereg tisztjei, Alekszandr bányamérnök...” Cukermann, 1968. Caricsanka, Munkás utca 62.

Itt van előttem még egy igazolás: „Én, Csujko Vaszil Alekszejevics, caricsankai lakos, tanúsítom, hogy ismertem Virlics Erneszt Sztjepanovicst, aki az ideiglenes német megszállás idején Caricsankában lakott.

Mint becsületes embert ismertem meg, aki felhasználva szolgálati helyzetét, élelmiszerekkel segítette a szovjet tisztet és vöröskatonák családjait...” Csujko, V. A. 1968. Caricsanka, Kirov u. 81.¹⁸

Virlics nemes tetteiről szóló bizonyítékokat Caricsankában tömegével lehetne összegyűjteni még ma is, de ez a három is elegendő, hogy igazi érzelmeiről és arról a veszélyes földalatti munkáról, a hitlerista „új rend” elleni harcáról ítéletet mondjunk, melynek során kommunisták, szovjet tisztet és családtagjaik életét mentette meg.

Beköszöntött az 1943-as esztendő. A hitleristák folytatták kegyetlen elnyomásukat. Az éhes rablóhad egyre több és több ételmet követelt a megszállás súlyát viselő szovjet emberektől. Kirabolták a magtárakat, még a vetőmagot is elvették a parasztoktól, elhajtották az állatokat, a falvak éheztek.

1943 februárjában a hitleristák feltörték a csűröket, istállókat és könyörtelen parancsot bocsátottak ki: szigorú büntetés terhe mellett a még megmaradt állatállományt is hajtásák fel a piacra!

Virlics, aki a piactéren tartózkodott, óvatosan körbejárta az embereket és halkan beszélgetett velük. Estére a németek nem találták meg az állatállomány felét. Ismeretlen irányban eltűntek a tehének és lovak gazdái is. A németeknek gyanússá vált a dolog. Rátámadtak az ott ténfergő policájokra, azok pedig jelentették, hogy látták Virlics tanítót, aki a parasztok között járkált.

18 A nyilatkozatok a szerző gyűjteményében találhatóak.

Az éjszaka folyamán letartóztatták Erneszt Sztjepanovicsot. A helyi német parancsnok helyettese, Simmers, aki az állatok átvételére érkezett, személyesen hallgatta ki. Megfenyegette, hogy agyonlövi, mert a szovjeteknek dolgozik. Már három órája folyt a kegyetlen kihallgatás, ám a hitleristák nem rendelkeztek közvetlen bizonyítékokkal. A dühös Simmers ezt üvöltötte: „Mindjárt lelőlek! A kezünkben vagy!” Pisztolyát Virlics halántékához nyomta, fenyegette, különböző „gaztettekről” szóló bizonyítékokat emlegetett, aztán letette a fegyvert az asztalra, mereven a fogoly szemébe nézett és néhány lépést hátrált.

Virlics fejében nyilván megfordult a gondolat, hogy jó volna felragadni a pisztolyt, lelőni az alattomos és kegyetlen ellenséget, majd az ajtónál álló őrt és a falun keresztül a partizánokhoz menekülni. De mindannyiszor ugyanaz a kérdés merülhetett fel benne: „Hátha csak provokáció az egész, és a pisztoly nincs megtöltve... Elárulom magam és mindennek vége... Nem! Ki kell tartani!”

És a kitartás segített...

Sikerült elosztatni a hitleristák gyanúját. Kieresztették. Néhány nap múlva az utcán hozzálépett Jákov Sibka, partizán összekötő. „A partizánok küldtek — mondta. — Ha lebukás fenyegeti, és helyzete kilátástalan, jöjjön hozzánk...” Arra gondolt, jó lenne a harcostársak közt lenni, a küldöncnek mégis azt felelte: „Korai az még. Itt van rám szükség. Nincs kit a helyembe küldjenek. Add át az elvtársaknak: köszönöm a gondoskodásukat és mondd meg, hogy Simmers állandóan utánam szimatol...”

Két hét telt el. Caricsankába megérkezett a hír: Simmerst lelőtték a partizánok, amikor gépkocsijával az ő tevékenységi zónájukba került.

Virlics megkönnyebbült.

Ezalatt a fronton a helyzet megváltozott a Vörös Hadsereg javára. A hitleristák ádázan védekezve vonultak vissza. Katonai kudarcaik miatt a békés lakosságot terrorizálták. Égtek a kirabolt falvak, a lakosságot korra való tekintet nélkül németországi kényszermunkára hajtották. A hitlerista parancsnokság parancsot adott, hogy a nyugatra vonuló csapatok felégetett földeket és üszkös falvakat hagyjanak maguk mögött.

Valamikor 1943 nyarán a pánikba esett caricsankai német helyőrség és közigazgatás is hirtelen kivonult a faluból. Hamarosan visszatértek azonban és kegyetlenül elbántak azokkal, akik aktívan készültek a Vörös Hadsereg fogadására: felakasztották, agyonlőtték őket az Orjol folyó partján. A fasiszták mégsem tudták sokáig tartani magukat, a lavinaként támadó szovjet csapatok közeledésének hírére újabb pánikhullám zúdult rájuk. A caricsankai német helyőrségparancsnok, távozni készülvén, azt követelte, hogy az összes Volksdeutsch és a német szervek dolgozói (beleértve Virlicset is) azonnal települjenek nyugatra a felégetésre szánt faluból.

Az egykori internacionalista harcos előtt felmerült a kérdés: hogyan tovább? Természetesen családjával együtt elmenekülhetett volna Caricsankából és valahol kivárhatta volna a Vörös Hadsereg megérkezését — de akkor hogyan segítse az ellenállási mozgalmat?! És Virlics Ernő más utat választott. Őszintén megmondta idősebb gyermekeinek, hogy a kialakult körülmények között egy új ember nehezen tud a hitleristák bizalmába férkőzni, neki pedig már sikerült ez és szolgálati helyzete lehetővé teszi, hogy máskor is hatékonyan segítse az ellenállási mozgalmat, aktívan harcoljon a hitleristák ellen, részt vegyen a diverziós és szabotázscelemek előkészítésében és végrehajtásában.

Lelke mélyén remélte — erről családjának is gyakran beszélt —, hogy nem ismétlődik meg 1919, amikor a román bojár csapatok az angol—francia inter-

venciósök biztatására és támogatásával elzárták az orosz és az ukrán Vörös Hadsereg egységei előtt az utat, s meggátolták őket abban, hogy elérjék a magyar határt és hatékony támogatást nyújtsanak a Magyar Tanácsköztársaságnak. Arról álmodozott Virlics, hogy talán eljuthat majd a magyar határig és hazai földre lépve csatlakozhat valamilyen partizánosztaghoz, vagy az illegálisban küzdő magyar harcosokhoz. Így szerette volna kivenni a részét a „Führer” fasiszta kiszolgálói elleni harcból, így kívánt csatlakozni a szabad és független Magyarorszáért, az új hazai forradalom ügyéért küzdők táborához.

Elhatározta, kihasználja azt, hogy a Volksdeutschok számára a hitleristák lehetőséget hagytak a családjukkal együtt történő kitelepülésre, s az előnyben részesített menekülők közé keveredve folytatta veszélyes munkáját.

A hitlerista csapatokkal visszavonuló polgári személyek Magyarország helyett hamarosan egy sziléziai lengyel városban létesített menekülttáborba kerültek. A korábbi irodai munka helyett Virlics lapátot kapott, vasúti segédmunkás lett Kłodzkóban.

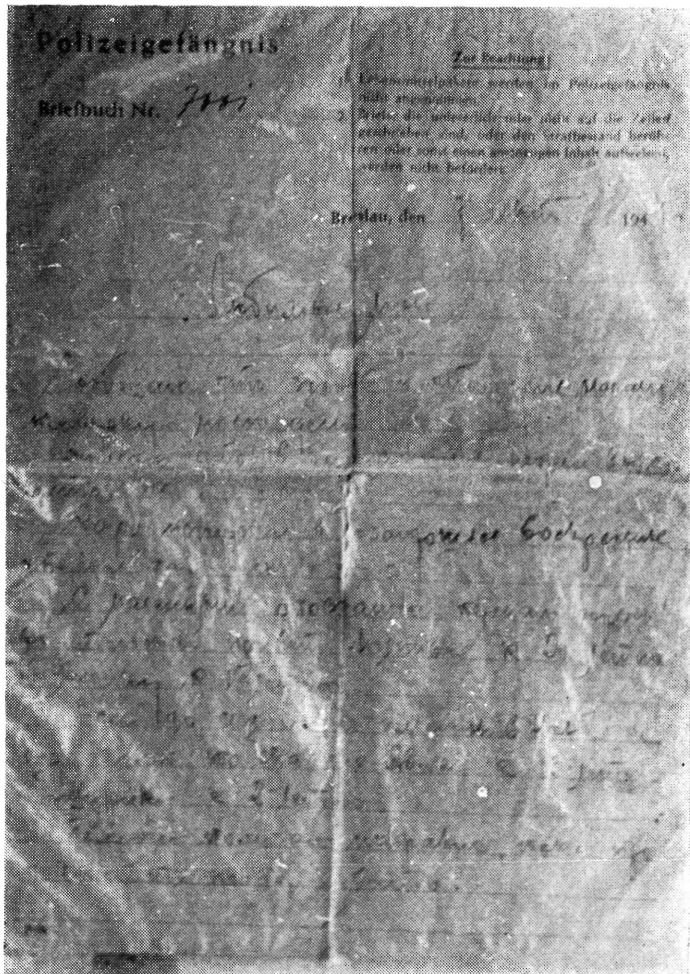
Az 1944-es újév családjával együtt ebben a táborban érte. Új helyzetében is megtalálta a lehetőséget, hogy kárt okozzon a hitleristáknak. Brigádot szervezett a megbízható emberekből, s azok a mozdonyok, amelyeket ez a brigád szolgált ki, gyakran váltak üzemképtelenné, s csak bonyolult javítás után működhetek tovább.

Ezt a tevékenységet sokáig nem folytathatták, a brigád — szabotázsakciókban való közreműködés miatt — gyanússá vált.

Virlics Gestapo ügynökök megfigyelése alá került. Különösen a tábor tolmácsa — Wehrner — járt ebben élen. A szabotázs gyanúja alá került Virlicset, bizonyíték hiányában, a Gestapo egy úgynevezett „csendes körzetbe” helyezte át, ahol eddig semmiféle diverziónak nem történt. Az Opole (Oppeln) lengyel város közelében létesített vegyestáborba került. Nem gyanítván áthelyezésének okát, hű maradt önmagához, s ott is talált működési területet. Szerényen viselkedett, hallgatag volt, őrizet alatt járt munkába. Mozdonyjavító üzemből feketelistás munkás volt. Ott is tudott megbízható társakat keresni és a mozdonyok javítás alatt álló alkatrészeibe a bőséges olajjal együtt homokot, salakot helyeztek. A javítás után kikerült mozdonyok csak néhány száz kilométert tettek meg...

1944. augusztus 14-én Virlics a szokottnál korábban tért vissza a munkából, két magas, civilbe öltözött férfi kíséretében. Amíg lemosta magáról a kormot, az egyik mellette állt, a másik felforgatott mindent a szobában, valami után kutatva. Összeszedték az indigólapokat, a szovjet kiadású német nyelvtankönyveket, amelyekből németre tanította gyermekeit. Az egyik Gestapós, mert az volt, gyorsan átlapozta a tankönyvet, s ceruzával aláhúzta az alábbi szakavat: „Die Arbeiter in Deutschland haben keine Brot, Brot haben Kapitalisten.” (Németországban a munkásoknak nincs kenyérük, a tőkésnek azonban van.) Megparancsolták Virlicsnek, hogy öltözzön fel. Pisztolyt fogtak rá és elvezették. Az egyik elől, a másik hátul. A mögötte haladó kabáthajtókája alól elővillant a Gestapós jelvény.

A bresloui (Wrocław) rendőrségi börtönben őrizték, fasiszmus-, nácizmus- és háborúellenes propaganda, valamint diverzió volt a vád ellene. A börtönből néhány rövid levelet sikerült küldenie családjának. Az egyik levél csodával határos módon megmaradt. A levél hivatalos nyomtatványra íródott, bal felső

Virlics Ernő utolsó levele a wroclaw-i börtönből. 1944. október 7.

sarkában a bélyegző: FEGYHÁZ, alatta a levél száma: 7001. A jobb felső sarokban felirat: FIGYELEM! NEM FOGADUNK EL ÉS NEM KÜLDÜNK EL OLYAN LEVELEKET, AMELYEK OLVASHATATLANUL, VAGY A SOROK KÖZÉ VANNAK ÍRVA, VALAMINT A BÜNTETÉS ALATT ÁLLÓ FOGLYOKTÓL, TOVÁBBÁ A LEVÉL MEG NEM ENGEDETT TARTALMA ESETÉN. Alatta: BRESLAU 1944... és itt a Virlics kezétől származó dátum: október 7. Ez alatt a levél szövege:

„Szeretteim! Értesítelek Titeket, hogy egészséges vagyok és már megkezdtek ügyem kivizsgálását. Úgy gondolom, hogy a közeli hetekben minden tisztázódik. Karl a múlt vasárnap itt volt és fehérműt, kenyeret hozott.

Kis késéssel forró szülői üdvözetemet küldöm Julikának 20. és Jancsikának 15. születésnapja alkalmából. Ha novemberig még nem leszek otthon, akkor Avikot is üdvözlöm 13., Sulikot pedig 2. születésnapja alkalmából.

A küldeményeket rendszeresen kapom, egyelőre még küldhettek. Levelet